

QARAQALPAQ TILI SÓZ JASALIW TARAWIN OQITIWDA «SIN KÓZQARASTAN OYLAWǴA ÚYRETIW» STRATEGIYASIN QOLLANIW

D. B. Seytkasimov

Qaraqalpaq mámleketlik universiteti

Annotaciya

Strategiya túsiniginiń mazmunı keń. Onıń metodikalıq termin sıpatındaǵı mazmunın ashıw, onıń anıqlamasın ashıp beriw, túsinigin oqıwshılardıǵa jetkeriw zárúrli wazıypa esaplanadı. Metodikalıq kózqarastan oqıtıw maqsetine jetiw baǵdarında alıp barılatuǵın oylastırılǵan oqıw háreketleriniń izbe-izligin strategiya dep alsa boladı. Qaraqalpaq tili sóz jasalıwın tereńlestirip oqıtıwda basshılıqqa alınatuǵın oqıtıw strategiyaları bar. Sonıń biri – sın kózqarastan oylawdı qalıplestiriw strategiyası.

Tirek sózler: strategiya, sın kózqarastan oylaw, metodika, biliw basqıshları, oqıwshı belsendiligi, Venn diagramması.

Sóz jasalıwı tereńlestirip oqıtıw ayrıqsha pedagogikalıq strategiyalardı talap etedi. Strategiya túsiniginiń mazmunı keń. Onıń metodikalıq termin sıpatındaǵı mazmunın ashıw ushın áskeriy tarawdaǵı anıqlamasına toqtap ótiw zárúr. Túsendirme sózliklerde urıs óneriniń joqarı shıńı, qurallı kúshlerdiń urısqa tayarlanıwınıń teoriyası hám ámeliyatı, urıstıń tiykarǵı maqseti menen onı jobalaw hám alıp barıw, urıs barısında qurallı kúshlerdiń hár qıylı túrlerin maqsetke jetiw ushın paydalanıw hám oǵan basshılıq etiw degen túsinik beriledi. Al metodikalıq kózqarastan oqıtıw maqsetine jetiw baǵdarında alıp barılatuǵın oylastırılǵan oqıw háreketleriniń izbe-izligin strategiya dep alsa boladı.

Strategiyalardıń birinshi toparına alımlar yad, kognitivlik hám kompensatorlıq (beyimlesiwshilik) strategiyalardı kirgizedi. Yad strategiyası informaciyalardı jıynaw hám saqlawda qollanılsa, beyimlesiwshilik strategiya tillik hám qatnas bógetlerin jeńiwde qollanıladı. Bular tildi úyreniw hám úyretiwdiń qatnas-kásiplik baǵdarına tán.

Qaraqalpaq tili sóz jasalıwın tereńlestirip oqıtıwda basshılıqqa alınatuǵın oqıtıw strategiyaları bar. Sonıń biri – sın kózqarastan oylawdı qalıplestiriw strategiyası.

Sın kózqarastan oylawǵa úyretiw ańsat emes. Degen menen, sın kózqarastan oylawdı rawajlandıratuǵın oqıtıw jaǵdayları menen usılları bar.

Sın kózqarastan oylawdı qálipsesteriwde múmkinshilik penen waqıttıń zárúrlıgı, oqıwshılardıń oylanıwına ruqsat beriw, oqıw prosesine belsendi qatnasqan oqıwshılardı xoshametlew, pikirlerin durıs qálipsesteriwge kómeklesiw, sın kózqarastan qarastırılıp atırǵan til temalarınń aktuallıǵın tanıtıp otırıw kerek. Sonday-aq, oqıwshılardı birme-bir sın pikirlerin durıs aytıwǵa, máseleni anıq sheshiwge úyretiw kerek. Sóz jasalıwdı rawajlandırıp oqıtıwda sın kózqarastan oylawdı qálipsesteriw strategiyası ishki qurılısı jaǵınan sabaqqa tayarlıq, oqıtıw barısında qollanılatuǵın, úy jumısı sıpatında beriletuǵın strategiyalarǵa bólinedi. Olar sın kózqarastan oylawdı ámelge asırıw ushın ishki birlikte boladı.

Sın kózqarastan oylaw – belgili bir ideyalardı qabıllay otırıp, onıń nege qatnaslı ekenligin úyreniw, olardı jeńil septikalıq oylarǵa qarsı qoyıp salıstırıw, sol ideyalarǵa qarsı kózqaraslar menen teńlikte uslap úyreniw, olarǵa isenim menen qaraytuǵın belgili bir sistemalılıqqa túsirip qollanıw bolıp tabıladı.

Sın kózqarastan oylaw – ideyalar menen bar múmkinshilikti dóretiwshilik penen qarap jaqınlastıratuǵın konsepsiyalar menen informasiyalardı qaytadan biriktiretuǵın quramalı qubılıs, hár túrli dárejede rawajlandırıwǵa tiykarlanǵan ic-háreket. Kóbinese sın kózqarastan oylaw prosesi anıq máselege baǵdarlanadı hám ol tema dóretiwshilik jaqtan da qaraladı.

Sın kózqarastan oylawdı qálipsesteriwge úyretiw bir neshe basqısthan ibarat. Birinshi basqıstha teoriyalıq oqıw-biliwlik ic-háreketler tolıǵı menen ámelge asırıladı. Oqıwshı tema tuwralı ne biletuǵının anıqlaw menen shuǵıllanadı. Bul ic-háreket oqıwshınıń til temasına baylanıslı óz bilimin anıqlawǵa májbúrleydi hám sol temanı tereń túsiniw zárúr ekenligi oylandıradı. Bul ic-háreketinń áhmiyetliligi keyingi eki basqısh anıqlanǵannan soń belgili boladı. Maqseti – oqıwshınıń jańa bilim alardan burın usı temaǵa baylanıslı óz biliminiń dárejesin anıqlap alıwı boladı. Cebbi teoriyalıq jaqtan dálillenbegen informasiyalar yamasa informasiyanı qabıllawshılar alınǵan informasiyalardı óz bilimi menen dawam ettire almaydı hám jańa informasiya qollanıwın taba almay qaladı.

Al oqıtıw procesi – eski menen jańa bilimdi biriktiriw. Oqıwshı qáliplesken bilimniń tiykarında jańa túsiniwti payda etedi. Solay etip, oqıwshınıń aldınǵı bilimi menen jańa túsiniwge keńeytiwdiń tiykarında bilim dárejesi tereńleydi.

Ekinshi basqısh – oylawdı qozǵaw. Maqseti – oqıwshınıń belsendiligini arttırıw. Oylawdı qozǵaw – belsendilikti talap etetuǵın ic-háreket. Cebbi oqıwshılar kóp jaǵdayda klassta oqıw háreketine qatnaspay, óz oyların maqsetsiz jetkeredi. Oylarınıń mazmunlı hám sın kózqarasta bolıwı ushın, oqıwshılar úyreniw ústinde belsendilik kórsete aladı. Óz belsendiligi menen, óz intası menen úyrenengennen

keyin, óz oyınıń anıqlıǵına gúmanlanbaydı hám oqıwshı óz bilimin, túsiniǵın belsendi oylaw dárejesi menen awızsha hám jazba túrde jetkere aladı.

Ekinshi basqıshtıń maqseti – tema haqqında oylawdı qozǵawda sın kózqarastan qaraw. Usı basqıshında temaǵa qızıǵıwshılıq baslanıp, izertlew qalıpleseı. Bundaǵı maqset – oqıwshını epksiz belsendi jumıs islewge úyretedi. Maqsetli úyreniw maqsetsiz úyreniwge qaraǵanda tásirli boladı.

Oylaw menen úyreniwge baǵdarlanǵan bul strategiyanıń ekinshi basqıshı – til temasınıń tábiyatıǵın anıq túsiniw. Bul basqıshında oqıwshı jańa informaciya menen, jańa teoriyalıq pikirler menen tanısa baslaydı.

Usı ekinshi basqıshında oqıwshı óz betinshe usı tema boyınsha jumıs islep, belsendilik kórsetedi. Ekinshi basqıshtıń tiykarǵı maqseti – birinshiden, temaǵa baylanıslı oqıwshı oyın oyatıw waqtında shınıǵıwlar menen, dárejeli tapsırmalar menen jumıs islewge kómelesiw, qızıǵıwshılıq dárejesin kóteriw.

Ekinshiden, oqıwshınıń ózi túsingen, qabıllaǵan teoriyalıq bilimin basshılıqqa alıp tájiriyyede qollanıwına kómelesiw. Cebebi izertlewge, ózbetinshe oqıwǵa úyrenen oqıwshı jańa hám tallap túsiniwdi talap etetuǵın til temasın túsiniwde qalıplesken teoriyalıq bilimdi basshılıqqa alıwdı úyrenedi.

Sın kózqarastan oylawǵa úyretiw strategiyanıń úshinshi basqıshı – tema tuwralı oylanıw. Bul basqıshtıń sın kózqarastan oylawdı qalıplestiriwdiń tiykarında sóz jasalıw temaların rawajlandırıw, tereńlestiriw oqıtıwda áhmiyeti úlken boldı.

Usı basqıshında oqıwshı jańa tema boyınsha qalıplesken bilimin qayta islep, jańa konsepsiyanı qollanıw, qollaw ushın belsendi túrde óziniń oqıw-úyreniw jolına qayta qarap, ózgerisler kirgizedi. Bul álbette uzaqqa sozıladı. Cebebi bilim adamdı ózgeritip, onı basqalardan ajratıp kórsetedi. Ol ózgeris jańa túsiniw, jańa bir sezimdi qadıplestiredi hám bul ózgeris oqıwshınıń belsendiligin kórsetip, jańa bilim alıw jolında qaytadan paydalı ózgerisler islew waqtında kórinedi.

Oylanıw basqıshınan keyin oqıwshılar:

- ózleriniń qoyǵan belgileri boyınsha jeke yamasa topar menen informaciya sistemasın isleydi;
- ózleriniń ne úyreneni haqqında, ne oylaytuǵını jóninde jazadı, pikir alıadı;
- oqıw bolǵannan soń, tema tuwralı jazıwına yamasa oy-pikirin ortaǵa salıwına, basqalar menen oy-pikirlerin bóliwine boladı.

Oylanıw basqıshınıń keyingi – «Venn diagramması». Bul ózinshe ózgeshelikleri bar eki tillik temanı salıstırıw ushın qollanıladı. Tillik temalardıń ayırmashılıǵın Venn diagramması arqalı kórsetiwdiń tiyimliliǵı ayırıqsha. Shar táreptegi sheńberge bir temanıń ózgeshelikleri, oń táreptegi sheńberge ekinshi temanıń ózgeshelikleri

jazıladı, al kesikken jerge eki temanın ortağ ózgeshelikleri jazılıp tolıqtırıldı. Venn diagrammasın tillik temanı bekitiw waqtındağı shınıǵıw jumısların orınlatıwda da qollanıwǵa boladı («Oylawdı qozǵaw», «Oylanıw» strategiyaları, «Venn diagramması» boyınsha jumıs túrlerin oqıtıw eksperimentinen kóriwge boladı).

Eger pán muǵallımı til temaları boyınsha oqıwshılardıǵa sın kózqarastan oylatıwdı úyretiw paydalı dep esaplasa, onda oǵan oqıtıw prosesinde bárqulla shınıqtırıp otırıw kerek. Sebebi sın kózqarastan oylaw áhmiyetli bolǵanlıqtan, ol oqıtıw háreketi, maqsetli jumıs túri qatnaspastan, ózinen -ózi tábiyiy túrde oqıwshıda qalıplespeydi hám sın kózqarastan oylawdı izertlewsiz, tallawsız alıp bargannan nátiyje shıqpaydı. Cebebi sın kózqarastan oylaw – belgili bir tillik tema boyınsha izerttengen, anıq juwmaqlanǵan quramalı oydı tiykarlaytuǵın qubılıs. Sınshıl oylawdı tillik temanın teoriyalıq mazmunınan tıs úyretiwge bolmaydı hám sın kózqarastan oylawdı bilim mazmunınan, tillik temanın tábiyatınan bólek úyretiw mumkin emes. Sın kózqarastan oylawǵa úyretiw tillik temanın teoriyalıq mazmunı, ózine tán ornı, basqa tillik temalar menen baylanısı hám onnan ayırmashılıǵı, tájiriyyede qollanıwdaǵı áhmiyetine qatnaslı qaralsa nátiyjeli boladı.

Oqıwshılar sın kózqarastan oylawdıń tiykarında qalıplesken jańa teoriyalıq bilimin turmıs zárúrligine paydalansa, tillik temalardı tereńletip oqıtıwda rawajlandırıp oqıtıwdıń nátiyjeli bolǵanı dep esaplawımızǵa boladı.

Pán muǵallımı de oqıwshıda anıq bir tillik temanın tiykarında abstrakt penen oylawǵa úyretiwdiń mánisin túsinshe ǵana sın kózqarastan oylawǵa úyretiw isháreketi boladı.

Paydalanılǵan ádebiyatlar:

1. Pirniyazova A., Pirniyazov Q., Bekniyazov K. Baslawısh klaslarda ana tilin oqıtıw metodikası. – Toshkent: «Sano-standart», 2018. – 280 b.
2. Жахина Б.Б. Қазақ тілі сөзжасамы: оны тереңдете оқытудың ғылыми-әдістемелік негізі. – Көкшетау: «Келешек – 2030», 2009. – 250 б.
3. Жумабаев М. Педагогика. - Алматы: Ана тілі, 1992, 160 б.
4. Талызина Н.Ф. Управление процессом усвоения знаний. - Москва, 1975, 320 с.
5. Шаповаленко С.Г. Учебник в системе средств обучения. -Москва, 1974, 287 с.

